

ÇERKES-ADIĞE YAZISININ TARİHÇESİ

Murat Paşu

Adıge, anavatanı Kuzeybatı Kafkasya olan ve 19. yüzyılın ikinci yarısında uğradıkları sürgün sonucu bugün nüfusunun büyük çoğunluğu anavatanının dışında (Türkiye, Ürdün, Suriye, İsrail vd. ülkelerde) yaşayan halkın kendine verdiği addır. Yaşadıkları ülkelerde ve ilgili literatürde daha çok ‘Çerkes’ olarak bilinirler. Türkiye’de ‘Çerkes’ sık sık diğer Kafkas halklarını da kapsayacak şekilde kullanıldığından ve ‘Adıgece’ dilbilim literatüründe yerleşmiş bir terim olduğundan, yazı ve alfabeyi konu alan bu yazıda Çerkesçe yerine ‘Adıgece’ demeyi tercih ettim.

Adıgece Kafkas Dilleri’nin Kuzeybatı (Abhaz-Adıge) grubuna ait bir dildir. Abazaca ve bugün artık ölü dil olan Ubihça bu grupta yer alan diğer akraba dillerdir. Adıgeler 19. yüzyıl ortalarına kadar korunan toplum ve yerleşim yapılarına göre Natuhay, Abzeh, Şapsığ, Bjeduğ, Çemguy, Hatukay, Mamheğ, Mahoş, Besleney ve Kabardey boylarından oluşuyordu. Ubihların çoğunluğu, farklı dilleri olmasına rağmen Adıgece de konuşuyordu.

Bu boy adları yerleşimlerine bağlı olarak lehçeleri ve ağızları da işaret etmektedir. Bilindiği gibi, aynı dili konuşan ve coğrafi olarak birbirinden uzaklaşan toplulukların dilleri zaman içinde farklılaşır; farklı ağızlar, lehçeler, hatta diller ortaya çıkar. Uzaklığa büyük doğal engelleri de ekleyebileceğimiz Kafkasya’da Adıgece için bu durum şöyle gelişmiştir: 13.-14. yüzyıllarda, tarihi olaylara bağlı olarak Adıgelerin bir kısmı batıdan doğuya doğru ilerleyerek merkezi Kafkasya’ya yerleşmiş ve bugün Kabardey ve Besleney olarak bilinen topluluklar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Adıgeler, Doğu veya Yukarı Adıge (Şhağ) ve Batı veya Aşağı Adıge (Ç’ah) olarak ikiye ayrılmıştır. Adıgece de buna bağlı olarak iki lehçeden oluşmaktadır: Abzeh, Bjeduğ, Çemguy ve Şapsığ ağızlarından oluşan Batı Adıge lehçesi; Baksan, Terek (Cılahstene), Kuban, Kuban-Zelençuk, Malka (Balk) ve Besleney ağızlarından oluşan Doğu Adıge veya Kabardey lehçesi (Besleneyley Kabardeyleyden ayrı bir boy sayılmalarına rağmen dilleri Kabardey lehçesinin bir ağızı kabul edilmektedir).

1922 yılında Batı Adıge topraklarının küçük bir kısmında, Şapsıgları dışarıda bırakan “Çerkes (Adıgey) Özerk Bölgesi” (bugünkü Adıgey Cumhuriyeti), Kabardey ve Besleneyleylerin yaşadığı bölgelerde de Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar özerk bölgeleri (bugün ikisi de cumhuriyet) kuruldu.¹ Adıgeceyle ilgili terminolojik karışıklık da bundan sonra başladı. Bu üç idari birimde yaşayan Adıgeler üç ayrı milliyetmiş gibi (Adıgeyleyler, Çerkesler ve Kabardeyleyler) kabul edilmeye başlandı. Adıgecenin iki lehçesi de ‘Adıgey dili’ ve ‘Kabardey-Çerkes dili’ olarak iki ayrı dil kabul edildi; alfabe ve edebiyat ikisi için ayrı ayrı oluşturuldu. Rusya’da bugün hala geçerli olan bu sınıflandırmaya göre Kuzeybatı (Abhaz-Adıge) dil grubu beş dilden oluşmaktadır: Adıgeyce, Kabardey-Çerkesçe (veya sadece Kabardeyce), Abhazca, Abazince ve Ubihça. Ubihça, 1860’lardan itibaren Kafkasya’da konuşanı kalmadığı ve bugün artık ölü dil olduğu için çoğu Sovyet/Rus dilbilimci tarafından bu listeye dahil edilmez. Abazaca da Adıgeceyle aynı kaderi paylaşarak Abhazca ve Abazince diye ayrılmıştır. Sonuç olarak, yaşanan bu tarihi süreç sonucunda Adıgece küçük farklılıkları olan iki alfabeyle sahip olmuştur.

İlgili kaynakların, özellikle dille ilgili olanların çoğu Rusça olduğu için bu terminoloji Türkçeye de aktarıldı. Bu yapılırken bir de Adıgey’de konuşulan Batı lehçesi (‘Adıgey dili’) ‘Adıgece’ olarak tercüme edildi ve ortaya “Adıgece ve Kabardeyce” gibi gariplikler çıktı.

¹ Obrazovaniye SSSR (SSCB’nin Kuruluşu), <http://www.hi-edu.ru/x-books/xbook010/01/index.html?012.htm>

Kafkasya’da İlk Alfabe Çalışmaları

Eskiden beri yazısı ve yazılı edebiyat geleneği olan tek Kafkas dili, ilk edebi örnekleri MS 5. yüzyıla ait olan Gürcücedir. Yaygınlaşmayan alfabe denemeleri sayılmazsa, diğer Kafkas dilleri yakın bir zamanda, 1920-30’lu yıllarda yazılı hale gelmiştir; alfabeleri Kiril alfabesini esas almaktadır. Otuzdan fazla Kafkas dili olmasına karşın Rusya Federasyonu’nda bunlardan ancak onu yazı ve edebiyat diline sahiptir; Adıgey-Kabardey, Abhaz-Abazin, Çeçen-İnguş gibi aynı dilin lehçeleri de bu sayıya dahildir.

17. yüzyılda Evliya Çelebi, 18. ve 19. yüzyıllarda N.Vitsen, Filipp İ. Ştralenberg ve İ.A. Güldenştedt, P.S.Pallas, G.Y.Klaprot gibi gezgin ve araştırmacılar Adıgece kayıtlar yaptılar. Fakat bunları ilk alfabe denemeleri saymak mümkün değildir. Adıgece için ilk alfabe denemeleri 1800’lerin başlarında yapılmaya başlandı. Sultan Adil-Girey’in aktardığına göre “Çerkesya’nın büyük şairi ve mükemmel oryantalist Natauk Şeretluk 19. yüzyılın ilk çeyreğinde, uzun yıllar uğraşarak hazırladığı alfabeyi ve grameri din adamlarının baskısıyla ateşe atıp yakmak zorunda kaldı.”²

1829 yılında Petersburg’ta, Çarın hassa birliği içinde kurulan Kabardey Süvari Bölüğü’nde görev yapan Adıgeçlerin eğitimi için Petersburg Üniversitesi’nde öğretmen olan Rus subayı İ. Gratsilevski Kiril-Rus harfleri temelinde “Çerkes alfabeti”ni hazırladı. Gratsilevski’nin öğrencileri aralarında bu alfabeyle yazıyorlardı.³ Bu girişim, Petersburg’taki bu birlikte bulunan ilk Adıgece aydınlanmacılarından Şora Bekmırza Noguma’ya (1794 (1801?)-1844) ve Sultan Han-Girey’e (1808-1842) de ilham verdi. Şora Noguma 1840 yılında Rus alfabesinden aldığı 33 ve Alman alfabesinden aldığı h harfiyle 34 harflik bir alfabe hazırladı. Ancak Adıgecenin altmışa yakın sesini karşılamak için diakritiklere (harflerin üzerine konan işaretler) başvurmak zorunda kaldı ve harf sayısı pratikte 49 oldu. Bu alfabenin basılması için hükümete yaptığı başvuru kabul edilmedi. Noguma daha sonra, 1843 yılında din adamlarının baskısıyla Arap harflerini esas alarak bazı eklemelerle bir alfabe daha hazırladı. Fakat bu alfabe de Adıgece için yetersiz kaldı ve kullanışlı olmadı. Noguma’nın hazırladığı iki alfabenin tarihleri konusunda bilgiler çelişkilidir. Bazı kaynaklar önce Arap harfli alfabeyi, sonra Rus harflerini esas alan alfabeyi hazırladığını belirtmektedir.⁴

Sultan Han-Girey de ‘Şeretluk ve Noguma’nın tecrübelerine kendi tecrübesini ekleyerek’ Rus harflerini esas alan yeni bir Adıgece alfabeti hazırladı. Han-Girey’in notları bugüne ulaşmadığı için alfabeti hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Yine Han-Girey’in aktardığına göre “1820’lerde Şapsığ Muhammed Efendi Adıgece bir alfabe hazırladı, fakat din adamlarının bağınazlığı yüzünden bu girişim başarıya ulaşmadı.”⁵

Bir alfabe denemesi de 1840 yılında Leonti Lyulye yaptı. Alfabetini hazırladığı Rusça-Çerkesçe sözlükte uyguladı.⁶ Fakat P.Uslar’ın tespitine göre, dilbilimci olmayan Lyulye’nin alfabeti Adıgecenin seslerini tam olarak karşılamıyordu; nitekim kullanım alanı da bulamadı.

Bu ilk örnekleri izleyerek 19. yüzyılın ikinci yarısında da çalışmalar devam etti. Arap harflerini esas alan alfabe geleneğini Abzeh Vumar Bersey devam ettirdi. 1853 yılında ‘Çerkes Dili Okuma Kitabı’nı ve 1858’de ‘Adıgece Dili Grameri’ni yayınladı.⁷ Bersey’in alfabeti 28 Arapça, 4 Farsça harften ve Adıgecenin seslerini karşılamak için kendisinin

² Tharkaho, Yunus, “Sovremenniy Adıgeyskiy Alfavit” (Çağdaş Adıgece Alfabeleri), Nartski Epos i Kavkazskoye Yazıkoznaniye- The Nart Epic and Caucasology (Nart Destanı ve Kafkas Dilciliği), VI. Uluslararası Avrupa Kafkasologları Kollokyumu, s.261-266, Maykop-RF, 1994.

³ Zekoh, Uçujuk, S.; Kratik kurs adıgeyskoy grammatiki I (Kısa Adıgeyce Grameri Kursu I), Maykop, 1993, s. 26-27.

⁴ Hatalı Ş.Vurıs, Adıgeczem yi thıde (Adıgecenin Tarihi), Nalçık, 2000, s. 205-206// Han-Girey S., Zapiski o Çerkesii (Çerkesya Notları), Elbrus Yayınevi, Nalçık, 1992, s.95-96// İsayev M.İ., Yazıkovoye stroitelstvo v SSSR (SSCB’de Dil Yapılanması – SSCB Halklarının Yazılarının Oluşturulması Süreci), Moskova, 1979, s. 183-184.

⁵ Han Girey, a.g.e.

⁶ Lyulye L., Slovar russko-çerkeskiy ili adıgeyskiy, s kratkoy grammatikoy sego poslednogo. Odessa, 1846.

⁷ Berseyev, Umar H., “Bukvar çerkeskogo yazıka”, Tiflis, 1853; Grammatika adıgeyskogo yazıka”, 1858.

yarattığı 14 özel işaretten oluşuyordu. Ünlüler ise alta ve üste konulan işaretlerle (esre ve ötre) karşılanıyordu.⁸

1854’de British Philological Society tarafından basılan “A Dictionary of the Circassian Language” adlı çalışmasında L.Löwe, her iki lehçe için yanında Latin karşılıklarını da vererek Arap alfabesi kullandı.

1878 yılında Hacıbek Ançok, Bersey’in alfabesinde değişiklikler yaparak daha basit ve kullanışlı bir alfabe hazırladı. Alfabe 68 harften, bütün harfler de tek işaretten oluşuyordu. Ançok kendi alfabesiyle sözlü Adıge edebiyatından çok sayıda eser derledi.⁹

Ancak Arap harflerini esas alan alfabelerin problemi çözmediği görüldü ve arayışlar devam etti. 1862 yılında P.Uslar Nalçık’e gelerek Vumar Bersey ile birlikte Rus harflerini esas alan bir alfabe hazırladı. Nalçık Kabardey Okulu’nda öğretmen olan Kazi Hatohşoko’nun (Atajukin) hazırladığı, çoğu Rus alfabesinden alınan 44 harften oluşan alfabe 1865 yılında basıldı.

1881 yılında şair Bekmırza Paş’e Arap alfabesinden uyarladığı kendi alfabesiyle Adıgece eserler yazmaya başladı. 1890’larda ünlü Kafkasolog L.G.Lopatinski reforme ettiği Kiril-Rus alfabesi temelinde bir Adıge alfabesi hazırladı. Ayrıca ‘Kısa Kabardey Grameri’ ve ‘Ruşça-Kabardeyce Sözlük’ yazdı. Onun etkisiyle 1906 yılında Pago Tambiy de kendi alfabesini ve okuma kitabını hazırladı. 20. yüzyıl başlarında Arap harflerini esas alarak alfabe denemeleri yapan Mejid Fanziy, Hasan Yelberd, Nuriy Tsağo ve Talustan Şeretloko’nun da adlarını sayabiliriz.¹⁰

Çarlığın son döneminde Adıge halkının içinde bulunduğu tarihi koşullar, takdire değer bütün bu çabalara rağmen yazının eğitim ve aydınlanma aracı olmasına izin vermedi. 1920 yılında yapılan nüfus sayımına göre okuma yazma bilmeyen Adıgelerin oranı % 90’ın üzerindeydi.¹¹

Osmanlı’da İlk Alfabe Çalışmaları

Hemen hemen aynı dönemlerde İstanbul’da da alfabe çalışmaları yapıyordu. İlk alfabe denemesi 1897 yılında Tharhet Ahmet Cavit Paşa tarafından yapıldı. Ahmet Cavit Paşa Arap harfleriyle hazırladığı Adıge alfabesini İstanbul’da taş baskıyla bastırarak halk edebiyatından derlemeler yapmaya başladı. Daha sonra Ahmet Cavit Paşa’nın başkanı olduğu Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti (1908-1923) tarafından İstanbul’da çıkarılan ‘Ğuaze’ (Rehber) adlı gazetede bu alfabeyle yazılar yayımlandı, edebi ve dini kitaplar basıldı. Meşrutiyet döneminde alfabenin iki yeni baskısı daha yapıldı. (“Adıge Yani Çerkes Lisanının Söylenişi Yazılışı” (*Adıghe Bzeguim Yivuaçve Yitxaçve*), Osmanlı İktisad Kütüphanesi, İstanbul, 1327).¹²

Özellikle 1908-1920 arasında Osmanlı Çerkes aydınlarının alfabe oluşturmak için yoğun çalışmalar yaptıkları bilinmektedir. Ahmet Cavit Paşa’dan sonra bilinen ilk çalışmayı İstanbul’da doktor Mehmet Ali Pçhatluk yaptı. Ancak tarihler konusunda yine karışıklık vardır. Adıgeyli dilbilimci Uçujuk Zekoh, Pçhatluk’un 1902’de Arap harflerini, 1904’te de Latin harflerini esas alan iki alfabe hazırladığını yazmaktadır. Mahomed İsayev ise Pçhatluk’un 1908’de Arap harfleriyle Adıge alfabesi hazırladığını, aynı yıl bu alfabeyle okuma ve ders kitapları bastığını belirtmektedir. Fakat Pçhatluk’un Latin harfleriyle Osmanlıca açıklamalı olarak hazırladığı ‘Adıge Alfib’in Çerkes Teavün Cemiyeti Alfabe

⁸ Zekoh, U.S.; Kratkıy kurs ..., s. 28.

⁹ A.g.e, s. 28.

¹⁰ Hatalı, a.g.e., s. 242-249.

¹¹ İsayev M.İ., a.g.e., s. 187.

¹² Berzeg, E.Sefer; Adıge-Çerkes Alfabesinin Tarihçesi, Ankara, 1969, s.6.

Komisyonu tarafından Ğuaze gazetesinin 9 Haziran 1327 (1910) tarihli 12. sayısında ilan edilen karar uyarınca 1912’de (1329) yayınlandığı bilinmektedir.¹³

Bilinen diğer çalışmalar şunlardır:

Adıge Alfabeti - 1909 yılında Yusuf Suat Neğuç ve Ahmet Nuri Tsağo tarafından hazırlandı.

Çerkes Elifbası. Hürriyet Matbaası, İstanbul, 1331 (1915). Otuz bir sayfadan oluşan ve Arap harflerini esas alan alfabenin yazarı Adıge Zauil (‘Adıge Savaşçısı’) olarak görünmektedir. Bir grup tarafından hazırlandığı tahmin edilmektedir.

Çerkes Elifba Apsışola (Abhazca ile Çerkes Alfabeti). İstanbul, 1335 (1919). Edebiyat öğretmeni Mustafa Butba’nın Adıgece ile Abazacanın alfabe birliğini sağlamaya yönelik bir çalışmasıdır. Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti ile Şimali Kafkasya Cemiyeti tarafından yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.

Çerkes Elifbası-Cerqes Eelfib. Blenav Batuk Harun, Şimali Kafkas Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1334 (1918). 35 harften oluşan alfabe Latin harflerini esas almaktadır.

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki karışık dönem bu alfabelerin kullanımına ve kültürel faaliyetlerin gelişmesine imkan vermedi. Yine de bu İstanbul’da Adıgece ders kitapları, edebi eserler bastırıldı ve bunlar Kafkasya’ya da gönderildi.

Adıge Alfabe (Çerkes Alfabeti), Ahmediyye Matbaası, İstanbul, 1337 (1921) (2. baskı). İbrahim Hıdzetl tarafından Arap harfleriyle hazırlanan bu alfabe Kafkasya’da da birkaç yıl kullanıldı.

Çerkeslerin yaşadığı Suriye, Ürdün, Mısır gibi ülkelerde de çoğunlukla İstanbul’da öğrenim görmüş, Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti çevresinden aydınlar tarafından alfabeler hazırlandı. Mısır ordusunda paşa olan ve 30 yıldan fazla Avrupa’da görev yapan Muhamed Kemal Huaj, emekli olduktan sonra Suriye’de bir Çerkes köyüne yerleşti. 1910 yılında Arap harflerini esas alan bir alfabe hazırladı ve kendi parasıyla Adıgece eğitim veren bir okul açtı.¹⁴ Suriye’de kullanılan diğer bir alfabe, Çerkes Teavün Cemiyeti’nin ve Şimali Kafkasya Cemiyeti’nin çalışmalarına katılmış aydınlardan Harun Bateko tarafından hazırlandı. (Elifba vel Şerkesiyye, Şam, 1929). Latin esaslı bu alfabeyle Kuneytra Çerkes Okulu’nda Adıgece eğitim verildi. Çeşitli eserler ve ‘Marg’ (dua, Tanrı’ya yakarış) adlı bir gazete yayınlandı (1928-1931). Bu çalışmalar aralıklı olarak İkinci Dünya Savaşı’na kadar sürdü. Yine bu dönemde şair ve yazar Ömer Hilmi Tsey Latin harflerine dayanan yeni bir alfabe yayınladı, fakat bu da uygulama alanı bulamadı. (*Adıge Txibze (Adıge Alfabe Kitabı)*, Halep, 1926).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kafkasya’yı terk etmek zorunda kalarak Ürdün’e yerleşen yazar Şaban Kube burada yeni bir alfabe hazırladı (Adıge Alfibe, Şam-Amman, 1952). Esas olarak Kafkasya’daki Kiril esaslı Adıge alfabeti sisteminin Latin harflerine uyarlanmasıyla meydana getirilen bu alfabeyle Ürdün, Suriye, Lübnan, Fransa ve ABD’de Kube’nin bazı eserleri basıldı, takvimler, muhtıralar yayınlandı. Türkiye’de de bu alfabeyle Sefer Berzeg tarafından ‘Vatan Düşüncesi’ adlı Adıge şiirlerinden seçmeler basıldı. (Ankara, 1967).

Adıge yazısının yaratılmasına yönelik bu çalışmalarda hangi lehçenin veya ağzın esas alınacağına dair bir tartışmaya tanık olmuyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, çabalar bütün lehçelerin ve ağızların kullanabileceği ortak bir alfabe yapmaya yönelik olmuştur. Ancak Osmanlı’da yapılan çalışmalar, bu konuyla uğraşan kişilerin kökeni itibarıyla daha çok Batı Adıge lehçesini esas almaktadır.

¹³ Zekoh, a.g.e., s. 28; İsayev, a.g.e., s.186; Berzeg, a.g.e., s. 16.

¹⁴ İsayev M.İ., a.g.e., s. 187.

Sovyetler Birliği Döneminde Yapılan Çalışmalar ve Bugünkü Alfabe

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında yapılan bu alfabe denemeleri, ne yazık ki Çerkeslerin iki imparatorluğun ordularının saflarında sayısız savaşlara katılmak zorunda kaldığı talihsiz bir döneme denk geldi. Yazı dar bir aydın çevresinde sınırlı kaldı ve yapılan çalışmalar tarihe mal oldu.

Osmanlı ve Rusya imparatorluklarının 1920’li yıllarda içinde buldukları tarihi dönemeç, bu iki devlette yaşayan Çerkeslerin ve dolayısıyla dillerinin de kaderini belirledi. Kafkasya’ya öğretmenler ve ders kitapları gönderen, çalışmalarıyla İstanbul’u Çerkeslerin kültürel merkezi yapmaya başlayan Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti, Balkan ve Kurtuluş savaşlarında kadrolarının çoğunu kaybetti. 1923’te yeni kurulan rejimle birlikte bütün çalışmalara nokta kondu.

Kafkasya’da Çarlığın yıkılıp 1922’de Sovyetler Birliği’nin kurulmasından sonra, SSCB’nin milliyetler politikası çerçevesinde yazısı olmayan halklar için alfabe oluşturma çalışmaları başladı. Batı Adığe ve Kabardey lehçelerinin ayrı diller olarak ayrıştırılması da esas olarak bu dönemde başladı. Ayrı idari birimlerde yaşayan iki Adığe grubu için çalışmalar ayrı ayrı yürütüldü.

Alfabenin ve yazı dilinin oluşmasını üç döneme ayırmak mümkündür. İlk dönemde Arap harflerini esas alan alfabeler kullanıldı. Daha sonra Latin, en son da Kiril-Rus alfabesine geçildi.

Batı lehçesi için Arap harflerine dayalı ilk alfabe Ahmed Bekuh tarafından hazırlandı. 1918’de Yekaterinodar’da (bugünkü Krasnodar) taş baskıyla basılan bu alfabeyle ilk ulusal gazete olan ‘Krasnaya Kuban’ (‘Kızıl Kuban’) (1918), daha sonra da ‘Sovyetskaya Kuban’ (1920), ‘Adığe Mak’ (‘Adığe Sesi’) (1923) ve ‘Adığe Psevuç’ (‘Adığe Yaşamı’) (1926) gazeteleri yayınlandı. Bekuh’un 1927 yılına kadar kullanılan alfabesiyle yazının ilk on yılında Adığece çok sayıda yayın basıldı.¹⁵

Grafik olarak birbirine çok benzeyen harflerin bolluğu, sesli harflerin olmaması Arap grafiğine dayalı Adığe alfabesinin kullanımını zorlaştırıyordu. N.Yakovlev ve Davut Aşhamaf tarafından hazırlanan Latin Adığe alfabesi taslağı 1924’te teklif edildi. Bir yıl sonra kurulan komisyon taslağı kabul etti ve 1927 yılından itibaren, 10 yıl kullanılacak Latin alfabesine geçildi. Ancak Latin alfabesinin 25 harfiyle Adığecenin seslerini karşılamak yine sorun oldu; alfabeğe farklı işaretler ve harf bileşimleri eklendi.

Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar özerk bölgelerinde yaşayan Adığeler (Kabardeyler) için süreç biraz farklı oldu. Kabardey toplumu alfabe konusunda ikiye bölündü. Bazıları Rus harflerinin esas alınmasını, dini eğitim alanlar da Arap alfabesini savunuyordu. İlk önce, 1917 yılında Talustan Şeretloko’nun G.Lopatinski’nin alfabesine dayanarak hazırladığı alfabe kabul edildi, fakat tartışmalar bitmedi. Latin alfabelerine geçiş döneminde, Kabardey lehçesi için Adığe alfabesini 1923 yılında B.Huran hazırladı. Bu alfabe 1924’te N.F.Yakovlev tarafından geliştirildi ve kullanıma girdi.¹⁶

Üçüncü dönemde, Rus alfabesinin harfleri esas alınarak hazırlanan ve bugün de kullanılan alfabelere geçildi. Bunun politik kaygılarla yapıldığına dair birçok yorum vardır. Resmi gerekçe ise Kiril alfabesinin kullanıldığı ortamda Latin alfabesinin teknik sorunlar (daktilo, matbaa kullanımı vb.) yaratmasıydı. Sonuçta Latin alfabesinden de vazgeçildi ve 1936 yılında Kabardey-Balkar’da ve Çerkes Özerk Bölgesi’nde Tuta Borıkuey tarafından düzenlenen Kiril alfabesine geçildi. Adığey bunun için iki yıl daha bekledi. Batı Adığe lehçesi için alfabeyi Rus dilbilimci Prof. N.Yakovlev ve Adığe Davut Aşhamaf birlikte hazırladı. Çok sayıdaki

¹⁵ Zekoh, U.S.; Kratiy kurs ..., s. 29.

¹⁶ İsayev M.İ., a.g.e., s. 190-191.

ünsüzü karşılamak için yine iki veya üç harflik kombinasyonlar yaratıldı veya işaretler kullanıldı.¹⁷

1990'lı yıllarda Kafkasya'da Adıge alfabelerini birleştirmek için teklifler yapıldı. 1999 yılı sonunda dilbilimci Muhadin Kumaho tarafından Adıgey, Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar cumhuriyetlerinin ilgili makamlarına tek Adıge alfabesi projesi sunuldu, ancak bugüne kadar bu konuda bir karar alınmadı. Türkiye'de ise yüz yıl önceki aynı süreç tekrarlandı. Latin harflerini esas alan çok sayıda alfabe projesi ortaya atıldı. Kafkas Dernekleri Federasyonu'nun aldığı kararlar, 2006 yılında başlayan Adıgece kurslarda mevcut Kiril-Adıge alfabesinin kullanılması kabul edildi.

Kaynakça:

- Apajev M.L.*, Problemi kabardinskoy leksiki (Kabardey Söz Varlığı Problemleri), Nalçık, 1992.
Aşhamaf D.A., İstoriya çerkesskih alfavitov (Çerkes Alfabeleri Tarihi), Zap. Sev.-Kavkazskogo krayevogo gorskogo Nİİ, T. 2, Rostov na Donu, 1929.
Berzeg, E.Sefer; Adige-Çerkes Alfabetesinin Tarihçesi, Ankara, 1969
Hatali Ş.V., Adıgebzem yi thıde (Adıgecenin Tarihi), Nalçık, 2000.
Hatanov A.A., İz istorii adıgeyskih alfavitov (Adıgey Alfabeleri Tarihinden), Uçeniye zapiski Adıgeyskogo Nİİ, T. 5, 1966.
İsayev M.İ., Yazıkovoye stroitelstvo v SSSR (SSCB'de Dil Yapılanması – SSCB Halklarının Yazılarının Oluşturulması Süreci), Moskova, 1979.

Nart, İki Aylık Düşün ve Kültür Dergisi
Sayı 51, Eylül-Ekim 2006

¹⁷ Hatali, a.g.e., s. 265-266.